

András Imre

A VALLÁSGYAKORLAT MAI KRIZISE ÉS MEGÚJULÁSÁNAK IRÁNYA

A lelkipásztori magvetés sikerét kétségtelenül gyümölcsseiről lehet a legjobban megítélni. A katolikus egyházban és a magyar hívek körében megfigyelhető vallásgyakorlat fontosabb jellemzőinek, strukturájának felvázolása, értelmezése, a vallásgyakorlatra nagy befolyással lévő okok és következményeinek ismertetése tájékoztatást szeretne nyújtani elsősorban a lelkipásztorkodásban dolgozó papok, de az egyház életét aggodva, bizakodva figyelő világiak számára is.

A „vallásgyakorlat“ egy eseménysorozatnak utolsó állomása, mely az egyéni elhatározásnak és a kívülről jövő hatásoknak eredője. Mivel a végeredményben benne van az egész megelőző folyamat, mint az egészségben szervezetünk minden részének jó működése, a vallásgyakorlat megfigyeléséből messzemenő következtetéseket vonhatunk le az egyén, a közösség vallásosságának állapotáról. A vallásgyakorlat azonkívül a legtöbb esetben közvetlenül mérhető, összegezhető, területileg, illetve egyes formáiban összehasonlítható, ezért szívesen veszik a lelkipásztori munka hatékonyságának mutatójával is.

E tanulmánynak természetesen nem lehet célja, hogy kimerítően foglalkozzék a témával, mely — többek között — az egész lelkipásztorkodástant, társadalomlélektant, valamint az egyházzsociológiát is érinti. Meg kell elégednünk egyetlen, a vallásgyakorlatot ma szerintünk leginkább meghatározó dimenzió bemutatásával: hogyan alakul át az egyház mai megújulási folyamatában a közelmúlt szubjektív, individualista vallásgyakorlata objektív közösségközpontú vallásgyakorlattá; milyen kibontakozást várhatunk a vallásgyakorlat mai, sokunkat nyugtalanító fejlődésében? Említettük, hogy a vallás-„gyakorlat“ utolsó állomása egy külső és belső eseménysorozatnak, így amikor a vallásgyakorlat átalakulásáról beszélünk, tulajdonképpen egész vallásosságunk struktúrájának megváltozására történik utalás.

1) A szubjektív-individualista vallásosság rövid jellemzése

A vallásosság az ember személyes kapcsolata Istennel, lelkiismereti kérdés; tulajdonképpeni helye az ember belső, személyes világában van.

Hangoztattuk ugyan mindig, hogy a közösség „is“ tartozik tisztelni Istent, de ennek jelentősége értékelésünkben messze alatta volt a személyes vallásosságnak. Köznapi beszédünk tele van a személy vallásosságára mutató kifejezéssel. fordulattal: a személy éli a „lelkiéletet“, „beszélget Istennel“ az imádságban, tesz valamit lelke üdvéért, megadja Istennek a magát, engeszteli Istent a bűnnel történt megbántásért, áldozatot hoz Istenért, a szentgyónásban rendezi dolgát Istennel, a szentáldozásban magáhozveszi Krisztust, táplálja lelkét az Úr testével, ápolja magában a természetfölötti életet. Még a lelkipásztori szolgálatról is ebben az individualista szemléletben szerettünk beszélni: a pap a testben-lélemben szenvedőnek a vallás vigaszát nyújtja, az igehirdetéssel, a szentségek kiszolgáltatásával Istenhez vezeti a lelkeket. Az igazság — ma már nyugodtan állíthatjuk: egyoldalú — hangsúlyozása olyan vallásgyakorlati struktúrák kialakulásának kedvezett, melyek a hívek nagy részét ma már nem vonzzák. Hasonló nehézségekkel találjuk szembe magunkat a közelmúlt teológiai szakirodalmával kapcsolatban is. A vallási élettel közvetlenül foglalkozó morálisunk és aszketikánk teljesen az individuális vallásosságnak szentelte figyelmét. Bizonyos, egykor magátólértetődő megfogalmazások ma már elég furcsán hangzanak. Így pl. azt a megkülönböztetést, hogy embertársaink segíteni a legtöbb esetben „csak“ a szeretet alapján vagyunk kötelesek és nem az igazságosság alapján, mai szemmel nézve úgy látjuk, hogy leértékeljük szociális kötelezettségeinket. A kegyelem teológiájában is történt leegyszerűsítés az individualizmus javára, amikor a kegyelemmel való közreműködés kötelezettségét individualista és legalista hangsúlyozással fejtettük ki. Karl Rahner lelkipásztori tanulmánygyűjtemény-kötetében „kispolgárnak“ nevezi az individualista vallásosságot, nagyon találóan, mert inkább önközpontú emberi magatartást jelöl, mint összefüggő gondolati szintézist.

2) A szubjektív-individualista vallásosság krízise

Az individualista vallási stílust itt elsősorban az átalakulást szenvedő oldaláról mutatjuk be: azokat a (lényegi!) vonásait, melyeket a mai reform leginkább érint. Ezzel mégsem szeretnők azt a látszatot kelteni, hogy ez a vallásossági irányzat csak hátrányosan befolyásolta a vallásos élet alakulását. Hiányosságai azonban napjaink nagy vallási krízisében annyira nyilvánvalókká lettek, hogy az individualista vallásosság kritikáját mellőzni nem lehet.

A vallásgyakorlat közösségi szempontjainak elhanyagolására akkor figyeltünk fel, amikor rádöbentünk, hogy milyen nagy tömegek szakadtak ki a látszólag zavartalanul élő vallásos közösségből. A tömeges elkereszténytelenedés fölírta a gondolkodó elméket. E folyamatnak egyik ismert esete Michel Godin-nek sokat idézett könyve: „La France,

pays de mission?“. Amikor Suhard párizsi érsek elolvasta a könyvet, egészen megrendült az eléje táruló képtől. A szerző ugyanis bemutatta, hogy Franciaország annyira elkereszténytelenedett, a kereszténység már csak olyan kis rétegnek a vallása, hogy „az egyház első leányát“ tulajdonképpen a missziós területek közé kell számítani.

Itt jegyezzük meg; noha az elmúlt korok emberei sem voltak mind vallásosak, régen az elvállalatalanodás nem jelentett gyökeres szakítást egyúttal az egyházi közösséggel is. A reformáció után századokon keresztül a vallási hovatartozás földrajzi és jogi tényezőktől függött, a vallás és a külső vallásgyakorlat kérdése szinte teljesen a kultúrától és a szubjektív világtól független területen dőlt el. Kirívó példája ennek a „cuius regio, eius religio“ elv alkalmazása. Személyes vallásosságuk, hűségük és hitük természetesen ekkor is megkülönböztette a híveket, de a vallási közösséggel való teljes szakításhoz nem állt rendelkezésre „társadalmi tér“. Ha megfontoljuk a mai hívő helyzetét, látjuk a jelentős változást: a polgári közösséghez való tartozásnak nem feltétele a vallásos közösséghez való tartozás. A külvilágnak bizonyos fokú ellenséges beállítottsága a vallással szemben nemcsak lehetővé teszi, hogy valaki teljesen háttal fordítson a vallásos közösségnek, hanem ezt bizonyos fokig elő is mozdítja. A vallásgyakorlatot ma már legtöbbször nem várja el a társadalom az embertől, sőt a vallásgyakorlásnak némileg kihívó jellege is van a hivatalosan ateista országokban éppúgy, mint a jólét miatt elközömbösödött vidékeken. A fejlődés a hagyományos népi kereszténységből a szabadon választott kereszténység felé feltartóztathatatlan. Ez a folyamat aztán nemcsak az eddig hagyományos keresztények öntudatosodását, hanem egy részük teljes elszakadását is magával hozza.

A vallásgyakorlat helyzetének feltűnő változása volt tulajdonképpen a kiváltó oka annak, hogy az egyházzogi és morálteológiai tájékozódás mellett a társadalomtudomány módszereivel is tanulmányozni kezdték a tapasztalt jelenségeket. A társadalomtudomány módszere az egyházi élet megfigyelésében nagyon termékenynek, hasznosnak bizonyult. Így gyorsan nyilvánvalóvá lett, hogy míg az egyházjog minden megkereszteltet az egyház alattvalójának, „hívő“-nek tekint, a megkeresztelt, de magát ateistának valló „hívő“ és az egyházi szervezetekben tevékenyen dolgozó „hívő“ közt a vallásos magatartás széles skálája húzódik meg. Másképp viszonyul Istenhez, valláshoz, egyházhoz a vallását egyáltalán nem gyakorló „közömbös“, a nagyobb ünnepeken templomba menő, a húsvéti gyónását elvégző (paschantes) és a vasárnap rendszeresen misére járó (dominicanes). Ezek a vallásgyakorlat szerint mind külön „társadalmi kategóriák“.

A vallásgyakorlat megfigyelése más eredményt is hozott: feltárt egy csomó körülményt, mely a vallásos „kötelességek“ teljesítésénél fontos

szerepet játszik. A társadalomtudományból és társadalomlélektanból kölcsönzött új szempontok megkönnyítették az emberek vallásos viselkedésének megértését. Egészen más szempontok játszanak szerepet a vallásgyakorlatban, ha pl. férfiről vagy nőről van szó, ha munkás, földműves, háziasszony, értelmiségi az illető, ha kora szerint gyermek, felnőtt vagy idősebb, ha városban vagy faluhelyen lakik (és még sorolhatnók a fontos megkülönböztetéseket). A kutatások azt is bebizonyították, hogy a vallásgyakorlat elhanyagolásának nem egyedül az az oka, hogy valaki hanyag és nem hallgat a lelkiismerete szavára. Legtöbbször egyszerűen az élet „adottságai“ elegendő magyarázatul szolgálnak a vallásgyakorlat helyzetére. Az ember — szabad akarata ellenére — úgy van a vallásgyakorlattal, mint a növény az időjárással. A klíma erősen befolyásolja életműködését. A vallásgyakorlatnak a „klímája“ a társadalmi környezet. A közösséggel szemben természetesen lehet az ember ellenálló, „non conformis“ egészen a hősiességig — amíg egy-egy cselekedetről van szó. De az ütközést, a társadalommal való szembekerülést kevesen bírják elviselni, mint életformát. Hagyományos morálisunk is beszél „magnum incommodum“-ról (nagy nehézségről) és „moraliter impossibilis“ (erkölcsileg lehetetlen) esetről, melyben bizonyos törvények megtartása alól felmentve érezhetjük magunkat. Rahner felemlíti a „soziale Herzenshärte“ (az erkölcsi érzék társadalmi elferdülésének) esetét², amikor pl. az elvált és második házasságában boldogan élő személynek nem róható fel törvényellenes életállapota, erkölcsileg sem, azért, mert a társadalom az ilyet magátólértetődőnek veszi.

A vallásgyakorlat „klímájá“-ról szerzett ismerteinknek nagy jelentősége van a gyakorlati lelkipásztorkodásban. Nyilvánvalóan nem elégséges ma a híveket egyéni lelkivezetésben részesíteni, életszabályokra, ájtatossági formákra nevelni. A „hívek“ nagy része ma nem jár templomba. Mélységesen elhibázott taktika lenne ilyenkor a templomba jövő hívek előtt hangoztatni a távolmaradottak hanyagságát, panaszkodni azért, hogy a közösség egy része nem teljesíti vallásos kötelességét. Ha a kötelességmulasztóknak jobban utánanéző a lelkipásztor, úgy találhatja, hogy kötelesség-, mulasztás“-ról nem lehet beszélni, mert a távolmaradók ilyen kötelességet nem ismernek. Ők szellemileg már elhagyták az egyházat. A lelkek állapotáért (status animarum) felelős lelkipásztor azonban sajnos sokszor sötétben tapogatózik a lelkipásztori problémák okait illetően, mert nem ismeri a társadalmi és lélektani feltételeket, melyben hívei élnek. S a helyzetfelméréshez hiányzik a felkészültsége is. Emiatt aztán hatástalan marad sok jószándékú munkája.

3) A zsinat útmutatása és a vallásgyakorlat új útjai

A II. vatikáni zsinat lelkipásztori zsinat volt. Útmutatása a minket foglalkoztató problémában nagy jelentőségű. Különösen meg kell említenünk az Egyházzól szóló konstitúciót, mely teljesen újjáalakította egyházképünket, és a „lelkipásztori“-nak nevezett konstitúciót az egyház és a modern világ kapcsolatáról. Az egyház a zsinat új megfogalmazásában az „Isten népe“, vagyis kidomborodik benne az Istennel kötött szövetség és a hívek közösségének szempontja. Az egyház új megfogalmazása nem támasztja alá az individualista „Isten — én“ szemléletet, hanem az „Isten és mi“ kapcsolatot hangsúlyozza. Az új megfogalmazás a mi szempontunkból azt is sugallja, hogy a vallásgyakorlat legfontosabb szempontja nem az egyéni lelkiélet ápolása, — függetlenül attól, hogy mi történik a többi emberrel —, hanem a tagság abban a közösségben, amely az *Isten népe*. Az új egyház-felfogás a zsinat óta eltelt fejlődés teológiai gondolkodásában arra a központi helyre került, ahol azelőtt a Krisztus titokzatos testéről szóló egyház-értelmezés állt. Az „Isten népe“ megfogalmazás konkrétabb és dinamikusabb mint a „titokzatos test“ szimbolikája, s megfelel az általános társadalmi fejlődésből adódó lelkipásztori feladatoknak. Helyesen kommentálja a zsinati dokumentumokat az egyik szövegkiadás előszava: „A zsinat az „Isten népe“ meghatározással új feladatot tűzött ki: az egyház megújítását.“³ Ha a zsinat által elének tűzött lelkipásztori feladatot úgy hívják: „Isten népe“, — ez felhívás arra, hogy azokat a formákat, szempontokat részesítsük előnyben, melyek a közösségben folytatott vallásgyakorlatnak kedveznek: a liturgia használja a jelenlévők által érthető nyelvet, gesztusokat, szimbolumokat. Mindenki legyen aktív résztvevője az istentiszteletnek. Kapjanak tevékeny szerepet az egyház életében mindennél azok is, akik eddig csak „hallgatói“ voltak az igehirdetésnek, csak „alanyai“ a lelkipásztori szolgálatnak. Az emberi közösség belső dinamikáját, értékközvetítő szerepét domborítja ki az új egyházkép. Banális kifejezéssel azt mondhatnók: a zsinat figyelembe vette, hogy az ember társas lény. Másrészt nyugodtan leszögezhetjük a tudomány oldaláról is, hogy az új egyházkép teljesen összhangban van a társadalomlélektan és társadalomtudomány mai eredményeivel. A vallásgyakorlat megújulását illetően a zsinat tehát a közösségben folytatott vallásgyakorlatok szerepének növelését kívánja tőlünk. A fejlődés ilyen irányban már régóta meg is indult, a reformok máris lényeges változásokat hozítottak meg, de a céltől még messze vagyunk.

4) Az átmenet nehézségei

Ha valaki kicsit is történelmien gondolkodik, két dolgot nem hagyhat figyelmen kívül. Az egyik, hogy új szellemi irányzatok csak hosszas előkészítés után lépnek fel, nem máról holnapra. A másik, hogy fellépésük, sőt hivatalos elismertetésük után is jó időbe telik, amíg átmennek a gyakorlatba. Az előbbieken megpróbáltuk felvázolni, milyen összetevők alapján alakult ki a közösséget központba állító vallásosság gondolata, most szólnunk kell néhány szót az átmenet problémáiról.

Akár akarjuk, akár nem, a megszokott formák, a kialakult értékelés, a kitaposott gondolati ösvények szívósan követnek minket. Vallásos nevelésünknek egykor klasszikus jelszava: „ne törődj azzal, mit csinál a világ, fontos, hogy a te lelkiismereted tiszta legyen” — még mindig meghatározza vallási életünket, noha elvben talán már fenntartásaink vannak e jelszó általános érvényéről. Az új lelkiség azt hangoztatja: felelős vagy azért, mi történik embertársaddal. A mondat ismerős már régóta, de lássuk egy példán, milyen új hangsúlyt kap ez ma: valaki kijelentette, hogy számára a bűn körülbelül azt jelenti, hogy meg tudunk enni egy jó ebédet anélkül, hogy az éhhalállal vívódó bifafráikra gondolnánk. A kijelentés a mi fülünknek még szónokinak hangzik, nem értjük. Pedig aki mondta, nemcsak komolyan gondolta, hanem tényleg így is érzett. A különbség a kétfajta felfogás között kézzelfogható.

Sokan nem látják, hogyan történik majd az „Isten népé”-vé fejlődés, nem látják a lépéseket, melyek ebben az irányban történtek, legalább is nem így látják a reformokat és szinte csak bírálni tudják az egyházban végbemenő fejlődést. Borúlátó jóslatainknak se szeri, se száma. A fejlődést általánosan megkérdőjelezzük, a zsinatot lényegében elutasítjuk. Ez is az átmeneti korszak jelensége. Érthető az óvintés szándéka a „konzervatívok” részéről egyrészt azért, mert nem minden reformkísérlet vezetett elfogadható eredményre, másrészt mert ők sokszor alapjában véve nem annyira a fejlődést akarják megakadályozni, mint inkább a régi formákban önmaguk azonosságát védik. Ők ugyanis már nem képesek az egyszer formába öntött belső tartalmat új, nekik már nem „testhez álló” formába önteni. A „konzervativizmus” utóbbi vonását a reformok bevezetésénél figyelmen kívül hagyni méltánytalanság lenne sokszor éppen a vallásukat hűségesen gyakorló hívekkel szemben. A reformok oldalán elkövetett intolerancia, a múlt formáinak és e formák képviselőinek diffamálása amúgy se volna szolgálat a vallásgyakorlat reformja érdekében.

Az átmeneti állapot nehézségei közé tartozik, hogy vallásgyakorlatunk ma használatos formái között aránylag kevés az olyan, mely elő-

terbe állítja a közösséget. Nemcsak a mentalitásunkból hiányzik, de vallás-„gyakorlatunk“ is híjával van olyan formáknak, melyek a közösséget állítják a központba. Itt is megtalálható a F. W. Ogburn amerikai szociológus által megfigyelt és *cultural lag*-nak nevezett jelenség: a fejlődés intézményes és gyakorlati része elmarad a szellemi téren történt fejlődés mögött. Az átmeneti kor katolikusával akárhányszor megessik, hogy valamit elvben elfogad, amit a gyakorlatban vagy következményeiben visszautasít. Hogy csak egy példát említsünk: az „Egyház a modern világban“ c. zsinati konstitúció világosan elfogadja a „keresztény világiasság“ gondolatát, tehát az *evilágiak autonómiáját* a maguk területén; éppígy azt a tényt is, hogy a kereszténynek keresztényi mivoltából kifolyólag kötelessége, hogy belevesse magát az (öntörvényű!) evilági élet megszervezésébe és hogy ez a munka egyúttal vallásgyakorlat is. úgy hogy nem keletkezik törés az élet és a vallás között“ (Schillebeeckx).⁴ Azt a következményt azonban, hogy ezzel nemcsak „az egyház hatósugarának“ kiterjedése jár együtt, hanem az eddig zártnak, a külvilág ellen bebiztosítottnak látszó „keresztény világ“ is feloldódik, már sokan nem akarják elfogadni. Még mindig azt hiszik, hogy akkor vannak az egyház javára, ha őrzik a „keresztény világ“-ot, noha ez az egyház számára belterjességre kárhozatást, „gettóba vonulás“-t⁵ jelent. Közben titkon abban reménykednek, hogy az egyház újra meghódítja a társadalmi teret, hogy a „keresztény világ“ új tavasza, egy „új középkor“ virrad ránk. Karl Rahner ugyanakkor kimutatta, hogy a keresztény világhódításnak ez a középkorra jellemző formája egybeesik a társadalom fejlődésének bizonyos szakaszával. A nemkeresztény vallásoknak is megvolt a maguk középkora, amikor a vallásos és profán közösség nagyjából azonos kört jelentett.⁶ A zsinat gondolata a keresztény „világiasságról“ egészen mást akar mondani, mint amit a *keresztény világ középkori* értelmezése jelent. Jellemző, hogy éppen azok állnak a leginkább tanácstalanul a fiatal generáció között futótűzként terjedő áramlatokkal szemben, akik a „keresztény világ“-ra társadalmi értelemben is várnak. S ahol az egyház nevében lépnek fel, azt a benyomást keltik a kívülállókban, hogy a kereszténység teljesen alkalmatlanná vált az élet felvetette szellemi áramlatok megnevesítésére. E benyomás merő ellentétben áll azzal, amit az egyház ma is változatlanul vall magáról, hogy ti. ma is képes betölteni a mustármag szerepét, mely megtermékenyítő erejét kibontva hordozza a népeket és a szellemi áramlatokat. Ki tehet róla, hogy némelyeknek mégis az a benyomásuk rólunk, hogy az egyház az a „só, mely ízét vesztette“ (Mt 5, 13) és már csak eltaposásra méltó?

Az átmenet nehézségeit König bíboros a következő szavakkal jellemzi: „Földi és emberi alakjában az egyház alá van vetve a történelemnek és az időnek. Ezért nem szabad csodálkozni, hogy az egyházat is

megéri a nyugtalanság és az átalakulás. Nem szabad tehát azon se csodálkoznunk, hogy az ifjúság 'forradalma', amely a fennálló formákhoz való kényszerű alkalmazkodás ellen indult, megtalálja visszhangját az egyházban is. Ha az emberek nénék volnának, kétségtelen, hogy mindnyájan hajlandók volnának elfogadni azokat az emberi formákat, amelyek részben előregedtek és ebben az esetben nem törekednének változtatásokra. Ez azonban veszedelmes jelenségé válhatnék, amely arra mutatna, hogy az egyház halott és semmit se jelent az emberek számára. Annak, hogy az egyház sok ember számára többé nem tiszteletreméltó múzeum, hanem ház, amelyben gondjaikkal, problémáikkal és vitáikkal együtt akarnak lakni, nem csupán gonddal kell eltöltenie bennünket, hanem reménnyel és vigasztalással is. mert ez a mozgás és nyugtalanság az egyház életrevalóságának jele. A teljes nyugalom halált jelent, a mozgás és feszültség az élet jegye. Ezért az egyház nem halad hibás uton, hanem előre halad.“⁷

5) Hol várhatjuk a kibontakozást?

Teilhard de Chardin az élő világ evolúciójának méreteiben is kimutatja, hogy az átmeneti korokban a formák „fellazulnak“. Az átmeneti lények még anatómiai értelemben is képlékenyek. Teilhard egyenesen úgy véli, hogy az őslénykutatók éppen emiatt nem találnak átmeneti lényektől megkövesedett maradványokat.

A mi korunk átmeneti jellege az ember biológiai szférájába nem nyomult be annyira, hogy csontjaink „képlékennyé“ váltak volna (noha a serdülő kor korai beállta már biológiai jelenség), de alapvető társadalmi, kulturális stb. formák fellazulását éppen elégszer látjuk. „Elbizonytalanodás“ állt elő a vallásgyakorlatot illetően is. A hagyományos vallásgyakorlat (miselátogatás, szentségekhez járulás, ájtatossági gyakorlatok, stb.) számszerűleg mérhető csökkenő tendenciát mutat. Csökken általában a papi és szerzetesi hivatások száma. A legjelentősebb mégis az egyháztól teljesen elszakadók igen nagy száma. Ez sokakat aggodalommal tölt el, az egyház bírálóit viszont aktivitásra serkenti, úgy érzik. elérkezett az idő, hogy túladjanak kényelmetlen ellenfelükön. Tényleg a vallás és egyház megszűnésének előhírnökei, a vallásos élet végleges zsákutcába jutásának jelei a felsorolt jelenségek; ahogy arról a „jóindulatú“ ateisták meg akarják győzni a vallásos embereket; — vagy inkább a Teilhard-i értelemben vett átmenet jelének kell tartani, mely az új kibontakozást is előkészíti?

Egy magyarországi riporter egy falu vallási életéről írva a „megszűnés“ irányába vonja le következtetéseit.

„A templom zsúfoltsága már nem bizonyítja a vallásos elemek nagyobb többségét. A hitélet egyre gyöngül, nincs már meg a régi intenzitása, hatóerősége. Mind kevesebben vannak, akik vallás erkölcsi normák szerint élnek és betartják a hitelve-

ket. Viszont egyre nő azok száma, akik elidegenednek az egyháztól, eltávolodnak a vallásos világnézettől. Elmennek még a templomba, de már csak látogatók és nem hívők. Erősen változik, csökkenő tendenciát mutat a „szentségekkel élők” száma (gyónók, áldozók, stb.). S az aktív hitvallók utánpótlásának biztosítása már most esetleges és bizonytalan. Vannak ugyanis, akik teljesen megszakították kapcsolataikat az egyházzal, ezek a vallásos hit számára elveszettek. És vannak, ki tudja hányan, akiket bizonyos kapcsok még kötnek, de már ők sem biztos „bázisok”. Fizetnek ugyan papbért, s ezért igénylik az egyház szolgáltatásait, de nem élnek hitgyakorlatban, nem tartanak bőtöt, az imádkozást gyakran elfelejtik, a szentségeket nem veszik magukhoz és gyermekeik vallásos nevelését nem erőltetik. Az ifjúság jelentős hányada el sem jut így az egyházzal való kapcsolatfelvételig. Ez a társadalmi fejlődés természetes jele: terjed a vallási közöny”. (Heves Megyei Népújság, 1969 aug. 17)

Noha az idézett beszámoló nem tudományos kutatás eredménye, nincs okunk kétségbevonni a riporter által leírt tényeket. Csak éppen a következtetésnek szánt utolsó mondatot nem fedik a tények. Túlságosan könnyen oldotta meg feladatát az író, amikor a végkövetkeztetésébe nem illő vallásgyakorlati tényeket más összefüggésbe helyezte.

„A nép nagy része csak azért megy ünnepnap a templomba, mert nincs lehetősége máshová menni” — idez a nagyfokú templomlátogatásról, egy véleményt, melyet minden további vizsgálat nélkül magáévá tesz. Csupán a plébános rokonszenves egyéniségével hozza összefüggésbe a vallásos közösség alábbi imponáló megnyilvánulásait: „Prédikációjában serkentett a társadalmi munkára, a strandfürdőhöz. És özönlött a nép. Kiprédikálta az ünnepi könyvhét író-olvasó találkozóját . . . És az udvar is alig fértek egymástól az emberek. Propagálta prédikációjában a véradást, s annyian kínálták vérüket, mint még soha és ment, vért adott maga is.”

Az író nyilván úgy véli, hogy a közösség javára végzett társadalmi munka, egy összejövetelelen való részvétel, a véradás, nem lehet egyúttal vallásgyakorlat is. A „vallásos ceremóniák” közé ezek nyilván nem tartoznak, de éppen a zsinat hangsúlyozta nagy nyomatókkal, hogy vallásgyakorlatunk nem merülhet ki a hagyományos formákban: a szentségi életben, liturgiában és privát ájtatosságokban. A „keresztény világiasság” dokumentuma, az „Egyház a modern világban” zsinati konstitúció teljesen ennek a felhívásnak van szentelve.

Az a gondolat, hogy a mindennapi életet kell (a maga gazdasági, szociális és kulturális problémáival együtt!) a vallásosságnak áthatnia, egyidős az egyházzal. Ezért foglalkoztak „Istennek szentelt” személyek ezren és ezren betegek ápolásával, foglyok kiváltásával, szegénygondozással, tanítással vagy éppen hídépítéssel; csupa olyan tevékenységgel, melyet némely állam néhány évtizede büszkén és kizárólag „állami feladatnak” könyvel el.

Nyilván se a közéletnek, se a vallásosságnak nem volna előnyére, ha például a hídépítés és a vallásgyakorlat összekapcsolása ma is társadalmi szükségesség volna s az *emberen* való segítség lehetősége ma is ilyen alapvető gazdasági-technológiai kérdéseknél horgonyzódna le. A

történelmi igazságnak tartozunk azzal, hogy elismerjük: valamikor így volt. De azóta az élet fejlődött. Az „Istennek szentelt“ élet és a vallásosság is más tartalmat kapott. Az egyház nem „taktikai okok“ból helyezi át a vallás gyakorlását „más“ területre. Azért keres új kapcsolatot a mindennapi élettel, mert él, mert hivatását nem formák, rítusok fenntartásában látja, hanem kovásza akar lenni a mindenkori emberi életnek a megváltás örömhírének közvetítésével. Ez a lényeg, ebből kiindulva tájékozódik a vallásgyakorlat alkalmas formáit illetően is.

Noha a humanista ateizmus pesszimista következtetései a vallás és egyház jövőjét illetően nem fogadhatók el, mégis kíváncsisággal vegyes aggodalommal vizsgáljuk a mai vallásos közösség, a mai egyház fejlődését. Főleg az érdekel minket, milyen irányból várhatjuk a jövő vallásos életének kibontakozását, milyen téren várhatjuk az „új vallásosság“ megjelenését? Az alábbiakban megpróbálunk jellemezni néhány területet, a felsorolás teljességének igénye nélkül.

Az egyéni vallásosság terén talán a legfontosabb fejlődést *vallási szemléletünk, magatartásunk megtisztulásában* várhatjuk.

„Az élesebb kritikai szellem megtisztítja a vallást a világ mágikus szemléletétől, a még bujkáló babonáktól és feltámasztja a hithez való személyesebb és tevékenyebb csatlakozás igényét; sokakban élesedik az érzés Isten iránt“ — írja a Gaudium et Spes 7. pontja. A szenvedélyes valóság-keresés, mely korunkat jellemzi, valóban imponáló. A vallásosságnak nincs mit félnie a valóságtól.

A vallásos magatartás megtisztulása nálunk magyaroknál fel fogja vetni a mellékes szándék, az érdeknélküliség kérdését. A magyar egyház egykori hatalmi pozíciója is oka lehetett — noha biztosan nem egyedüli oka — annak, hogy nálunk magyaroknál az érdekek szolgálata a vallásgyakorlattal oly gyakran összefonódik. Megéri, hogy példák kapcsán részletesebben foglalkozzunk ezzel.

Az alábbi levélrészlet egy „individualista“ vallásosságban nevelkedett, egyébként nem buzgóan vallásos ember tipikus példáját mutatja, aki vallásgyakorlatát — legalábbis átmenetileg — anyagi boldogulása ügyének szolgálatába állította.

„Mi alkalmazkodó emberek vagyunk és bízunk abban, hogy az életben meg fogunk állni a lábunkon.

Sajnálom, de úgy van, hogy jelenleg katolikusokkal nem vesszük fel a kapcsolatot s katolikus templomba sem járunk. Egy jómódú protestáns pap segített hozzá a kivándorlási engedélyhez és fogadott be kijövetelünk után vendégekként otthonába. Mivel jövedelmünk még nincsen, házigazdánkunk dolgozunk valamit az ellátásért. Jelenleg abba a protestáns templomba járunk, ahol jötevőnk a lelkipásztor. Úgy hisszük, ezzel mindenképpen tartozunk most neki. Ha majd önálló emberek leszünk, és persze más városban, akkor saját belátásunk szerint tehetünk. A jelenlegi helyzetünk megaluvást és fegyelmet követel.

Az itteni szertartásból alig értünk valamit, bár nem komplikált. A család nagyon vallásos, a reggelenél bibliaolvasás van és még valami, de, mivel a nyelvet még nem

bírjuk, mindebből egy szót sem értünk, csak bambán hallgatunk. Sokszor elgondolom, milyen neveléses figurák lehetünk. Mi nem látjuk magunkat, de én így képzelem. Kezd megszokottá válni a némaság számomra, mintha természetes volna nem érteni, amit mások beszélnek.”

A protestáns lelkész tehát különösebb ellenszolgáltatás nélkül hozzásegítette a mi magyarjainkat a kivándorlási engedélyhez, átmenetileg lakásába fogadta, csekély házimunka fejében ellátást ad, állandóan családi asztalához hívja a nyelvet sem értő idegeneket.

Azok a motívumok, melyeket a levélíró korábbi vallási gyakorlatának manipulálására előhoz, mind pozitívan hangzanak: alkalmazkodni akar, az életben igyekszik megállni a lábán, hálás jóttevőjének, hajlandó megalkudni a realitásokkal. fegyelmet vállal magára. Nem állítja házigazdájáról, a lelkipásztorról, hogy megkívánná a befogadottaktól a protestáns templomba járást. Ő azonban úgy hiszi, hogy így kell tennie. Miért? Valószínűleg meg sem fordul a fejében, hogy egy lelkipásztort az Isten-kapcsolat ilyen manipulálása önmagában is bánthat, függetlenül attól, hogy jelen esetben becsapási szándék is fennáll éppen a jótévővel szemben; hogy a gyakorlati felebaráti szeretetben ennyire kitűnő pásztossal szemben méltatlanság feltételezni a befogadottak kiszolgáltatott helyzetét kihasználó, zsaroló prozelitizmusnak árnyékát is (ha feltétel lett volna a pástornál, hogy csak protestánsokon segít, vallási hovatartozásukról gyorsan meggyőződhetett volna); és hogy az ilyen eljárás nem alkalmas „hála“ a mellékes szándék nélküli emberi szolgálatokért. Milyen alapon tekinthető mégis logikusnak, „hálás“-nak az a viselkedés? Ezt talán akkor lehetne mondani, ha az illető a vallásgyakorlatot olyan gesztusnak tekint, mellyel „szívességet“ lehet tenni, előmozdítani a házigazda ügyét a tőle kapott segítség viszonzása képen.

Hasonló „hálás“ viselkedésről számol be egy 20 éves magyar egyetemista az 1956-os menekülteknél: „Míg új menekültek voltunk. jártunk misére, mert kötelességünknek éreztük a sok jószágot meghálálni, melyet a lelkipásztorok részéről tapasztaltunk. Most már a magunk lábán élünk, nem érezzük ezt a kötelességet.“

Egy külföldi magyar lelkipásztossal történt a következő eset: egy magyar jelentkezett nála, hogy gyónni szeretne. Beszélgetés közben azonban kiderült, hogy az illető nem katolikus, tulajdonképpen nem is gondolt gyónásra, hanem csupán hálás akart lenni a papnak, aki olyan sokat segített rajta.

Vallásos magatartásunkat eddig sokszor a társadalmi elvárások, vagy az egyházi tekintély iránti engedelmesség határozta meg. A zsinat elve ezen a téren is érvényes: „Az ember méltósága megköveteli, hogy tudatos és szabad elhatározással cselekedjék, azaz mély személyes meggyőződéstől indítatva, nem pedig vak belső ösztön, vagy pusztá

külső kényszer hatására“ (*Gaudium et Spes*, 17. pont).

Amint látjuk, a zsinat maga is igyekszik előmozdítani és a vallásosság szempontjából fontosnak ítéli a napjainkban megfigyelhető fejlődést a tradicionális kereszténységből a maga-választotta kereszténység felé.

Másik jellemzője lesz az új egyházi kibontakozásnak buzgó vallási közösségek kialakulása a tagok *tevékeny részvételével*. Karl Rahner úgy gondolja, hogy a kis csoportok szociológiai szempontból sok közöséget mutatnak majd a szektákkal.⁵

Egy fiatal káplán erről így ír:

„Külvárosi plébániai munkában dolgozom. A nagy tömegben kis keresztény közösségeket igyekszünk összehozni és ott élni az evangéliumi testvériséget. Meglátásom szerint a tömeg-kereszténység egészen felületes dolog és megszűnőben van már. A fiataloknak nem kell egy felületes, félig babonás, szenteket szinte imádó vallás. A legtöbben ezért hagyják ott. Igazi keresztények kevesen vannak. Nos, ezeket kell megtalálnunk és összehoznunk.“

A vallásgyakorlat lényeges részét képezi a jövőben a „részvétel“ a vallásos közösség életében: megjelenni a közös istentiszteleten, bekapcsolódni a közös akciókba, viselni a közös terheket (anyagiakat is). A részvétel, a „communio“ erősítésében látja egyébként a zsinat is a vallásos élet megújulásának útját. Különösen a liturgia megújításáról és a világiak apostolságáról szóló dekrétum foglalkozik ezzel. A „részvétel“ szempontját emeli ki a modern teológia a vallásgyakorlat ellen-tétének, a bűnnek tárgyalásában is. Nemcsak a közös üdvösség teszi szolidárisá az embereket, hanem a bűnök is, ezért egészen személyes vétünkkel is ártunk a közösségnek, melynek tagjai vagyunk. A bűn ilyenformán kártékony részvétel a közösség életében.

Az elmondottakat nem szabad valamifajta kollektív vallásosság kialakulásának prognózisaként értelmezni, ahol majd minden vallásgyakorlat közösségi formát kap. A keresztény életnek mindig lesznek lényeges „házi feladatai“. Fontos változás mégis az utóbbi évtizedek individualista lelkiségével szemben, hogy a vallásgyakorlatban az „Isten és én“ viszonyról az „*Isten és mi*“ viszonyra tevődik át a hangsúly.

6) Isten népe a történelemben

A „keresztény világiasság“-ban élőnek a vallásos közösségben, az egyházban fontos *közéleti szerepe* lesz: képviseli a vallásos közösség „érdekeit“, érvényre juttatja szempontjait a közéletben. Ezt eddig elsősorban államjogi formulákkal vagy az egyházi és politikai vezetők közvetlen tárgyalásában szabályozták a „nép“, illetve a „hívek“ tevékeny bevonása nélkül. Függetlenül attól, ténylegesen mennyire segíti illetve akadályozza az állam az egyház működését, a feladatok egyre nagyobb részt választódása folytán (az egyháznak az államtól való elválasztása is

ezt fejezi ki elsősorban) az államjogi formuláknak egyre kevesebb, a hívek közvetlen bekapcsolódásának egyre jelentősebb szerepe lesz a vallásos közösség „közéleti“ szerepének kialakításában. A vallásos közösség közéleti súlyát elsősorban nem közjogi státusa, hanem közvetlen társadalmi hatékonysága, „termékenysége“ adja majd meg. A „keresztény világiasság“-ban élők egyháza annyira a világban élő híveké lesz, az ő közösségükké, az ő ügyükké válik, hogy az egyház nemcsak „alkalmazkodik“ a hívek állapotához, nemcsak „figyelembe veszi“ igényeiket, hanem — ami a közéleti láthatóságát illeti — jórészt csak híveiben fog élni.

Az is valószínű, hogy a „keresztény világiasság“ szerint élő személy nem úgy fogja majd képviselni a vallásosság ügyét, mint mostani katolikus aktivistáink, nem lesz „vezéregyéniség“ a katolikus mozgalmakban, hanem elsősorban hivatásbeli munkájában törekszik majd katolikusként, vallásosságából merített értékek hordozójaként mutatkozni, tehát nem annyira politikai technikával, hanem inkább a személyiség súlyával képviseli a közéletben az egyház ügyét.

A „keresztény világiasság“ felé való fejlődés befolyással lesz az egyháznak külsőleg, statisztikával mérhető képre. Talán már rövidesen le kell szoknunk arról, hogy százalékban adjuk meg a hívek vallásgyakorlati arányát, s ezzel tápláljuk az illúziót, hogy tulajdonképpen még sok „hívő“ van, csak éppen egy részük nem „gyakorolja“ már vallását. A „keresztény világiasság“-ban gyakorolt vallásosság nehezebben mérhető, mint az eddig nyilvántartott kategóriák. Logikus volna tehát, ha egyrészt a vallásgyakorlat eddig számontartott kategóriái mellé sürgősen besorolnánk a „keresztény világiasság“ inspirálta hétköznapi tetteket (s az új vallásgyakorlati statisztikákat már ennek figyelembevételével értelmeznők), másrészt, ha ezentúl nem neveznök „hívő“-nek azokat, akiknél nincsenek hitből fakadó tettek. (Nevezhetnénk őket inkább távol-állóknak, akikhez a „hívők“-nek misszionáriusi küldetésük van.)

A jövő vallásgyakorlata és lelkipásztori munkája az eddiginél hatékonyabban fog *igazodni a társadalmi adottságokhoz*. Egy mezőgazdasági vidék plébánosa, figyelembe véve különösen a magyar vonatkozásban történt mulasztásokat, a múlt kritikáján keresztül így fogalmazta meg a jövő lelkipásztorkodásnak ezt a perspektíváját:

„Minket papokat úgy bocsájtottak ki a lelkipásztori munkára, úgy is készítettek elő, hogy a még érintetlen, patriárkális formában élő földműves népet vezessük az üdvösség útján. Mondogatták, lesz majd a faluban, községben egy pár tanultabb ember, kevés iparos és kereskedő, de ezek eltörpülnek a túlnyomóan egyszerű nép mellett. Most ennek végel Szinte mindent újra kell tanulnunk, hogy tudjunk valamit tenni a sokrétű társadalommal. És nem vagyunk rá felkészülve!

Eddig a gyárimunkást nem is vettük figyelembe, nem volt hozzá szavunk, ők voltak a „cucilisták“, ami annyit jelentett: elveszett istentagadó. Alig volt közhivatalno-

kunk, de ezeket sem értékeltük, olyan jött-ment embernek tartottuk. A föld számított, kinek mekkora birtoka volt, akkora volt a tekintélye.

Most gyárimunkás a híveink tömege. Mi pedig állunk előttük és nem tudunk a nyelvükön beszélni, nem ismerjük problémáikat, lelkületüket, értéküket. Nem tudjuk megnyitni szívüket, lelküket, nem ismerjük igényeiket, gondjaikat, bajukat. Van búzaszentelésünk, aratőnnepélyünk, ünnepeink is szinte a földműves népünk életéhez igazodnak. Advent, nagybőjt és a legtöbb ünnep arra az időre esik, amikor a földműves legjobban ráér. A nyári egy-két ünnep is az aratás-cséplés után és kukoricatörés előtt van. Az őszi betakarítás után kezdődnek az ünnepek. A gyárak és üzemek meg inkább nyáron szünetelnek s így télen az ünnepnapok inkább akadályoznak. Most már a szombatok s talán közeljövőben a péntek is szabadok lesznek. Mi ezt figyelembe se vesszük.

Aztán itt van a rengeteg nyugdíjas. Ez a fajta ember eddig ismeretlen volt, most a társadalom egy részét képezi. Nincs hozzájuk szavunk.

A diákság a társadalom ígérete, számban szintén hihetetlenül felduzzadt. Ezekkel sem tudunk mit kezdeni. Valamikor kitalálták számukra a kongregációkat, cserkészetet, önképzőköröket. Ezeket a mi viszonyaink között nem folytathatjuk, de semmi mást nem tudunk adni helyette.

Sürgősen fel kellene mérni az új tevékenységi területünket, a munkástömegeket. Azt hiszem, nem arra van szükség, hogy mi papok gyárba menjünk dolgozni, hanem arra, hogy a gyári munkást is úgy ismerjük és szeressük, mint ahogyan ismertük és szeretjük a mi egyszerű földműves híveinket."

A társadalmi adottságokhoz való alkalmazkodást — a fenti beszámolóból kiindulva — egy hasonlattal így határozhatnánk meg: mai híveinket akkor szeretjük úgy, mint egykor a földműves népet, ha igyekszünk Istent, vallásosságot ugyanúgy közelhozni az ő életükhöz, körülményeikhez, mentalitásukhoz, mint tettük a földművelő emberekkel.

„Mindenkinek mindene lenni, hogy mindenkit üdvöztünk” (1 Kor. 9, 22). Ez ma is azt jelenti: alkalmazkodnunk kell mindenkihez, hogy így közvetítsük az Evangéliumot. Azt jelenti: mindig a másiknak legyen „igaza”, ő szabja meg a formákat, az ő törekvései érvényesüljenek mindaddig, míg nem kifejezetten az Evangéliumról van szó. Ne tévesszük szem elől, hogy itt az alkalmazkodás „hozzáidomulás”-t jelent. nemcsak figyelmességet, udvariassági gesztust vagy szolgálatot; a vallásos közösgének, az egyháznak kell „hozzáidomulnia” a világban élő ember ízléséhez, életérzéséhez, kívánságához, hogy aztán a közvetlen közelből nyújthassuk neki az Evangéliumot. A zsinat ezt hirdette meg az „aggi-ornamento” jelszóval, ezt célozták a később foganatosított reformintézkedések, kísérletezések, erre törekszenek a reform-mozgalmak az egyházi élet különféle területén.

Ha most befejezésül közvetlenül feltesszük a kérdést: vajon a vallásgyakorlat mai krízise a vallásosság csökkenéséhez vagy megújulásához vezet-e, az elmondottak alapján úgy hisszük, biztos helyezhetjük kilátásba a megújulást. Mindazonáltal az átalakulás közben nagyon

kellene ügyelnünk arra, hogy a régi formák lebontásakor keletkező romok ne temessenek maguk alá egyetlen igaz Isten-kapcsolatot se.

¹⁾ *Karl Rahner: Sendung und Gnade, Innsbruck 1961. 27. o.*

²⁾ *Rahner: id. mű 41. o.*

³⁾ *Konrad W. Kraemer: Vatikanum II., Osnabrück 1966³ 7. o.*

⁴⁾ *Schillebeeckx: A zsinat mérlege, Róma 1968. 27. o.*

⁵⁾ *Rahner: id. mű 38. o.*

⁶⁾ *Rahner: id. mű 31. o.*

⁷⁾ Szentbeszéd 1969. okt. 5-én a Wiener Stadthalle-ban.

⁸⁾ *Rahner: id. mű. 34. o.*

Galambos Irén

A LITURGIA REFORMJA A ZSINAT UTÁN

A zsinat Liturgikus Konstitúciójának emlékezetes kihirdetési napján — 1963 december 4-én — használta először Balthasar Fischer, a trieri Liturgikus Intézet egyik vezetője, plasztikus hasonlatát a zsinat liturgikus reformjának megvilágítására: „A katolikus egyház liturgiája 400 éven át gipszkötést hordozott, a mai napon vették azt le róla”. Valóban a hitújítás ilyen töréshez hasonlítható az egyház életében s utána a liturgia minden mozzanatának és gesztusának aprólékos szabályozása révén sinbe került, megmerevedett és ez a helyzet csak most a II. Vatikáni Zsinat után változott meg. Ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy ilyen hosszú idő és megszokottság után nehéz most újra a magunk lábán járni. Csak a szakemberek látták már a zsinat folyamán, vagy később, amikor a Liturgikus Konstitúciót magyarázták, hogy az valóban „forradalmi csírákat rejt magában” (A. J. Jungmann) vagy hogy „fordulópontot jelent, melynek méreteit csak a jövő generációk fogják felfogni” (J. Gelineau). A zsinati atyák túlnyomó többsége azért kívánta első helyen a liturgia reformjának megtárgyalását, mert abban — annak pasztorális jellege folytán — magukat általában „szakembereknek” érezték. Így a liturgikus kérdések megtárgyalása, bizonyos fokig „kísérleti alannyá” is vált, mely megmutatta a zsinat irányát és várható eredményét. Ugyanakkor, mivel a zsinat kezdeti műve volt, nem tekinthető teljesen érettnek, lezártnak, hanem a zsinat többi határozatainak tükrében és az egésznek a szellemében kell szemlélnünk. A zsinat János pápa szavai szerint „noviciusokká”, vagyis kezdőkkel tette a zsinati atyákat, akiknek a zsinat „átnevelő iskoláján” kellett keresztül menniök, hogy más emberekként térjenek onnan vissza. Ezen az átalakuláson természetesen nemcsak a zsinati atyáknak kell átmenniök, hanem mindenkinek: papoknak és híveknek is egyaránt. Ez az „átnevelési